

ELEKTRONICKÉ PENÍZE V AKTUÁLNÍ PRÁVNÍ PRAXI

LIBOR KYNCL

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Cílem tohoto příspěvku bude analyzovat aktuální právní problémy týkající se elektronických peněz, jejich vydávání a praktických aspektů využití elektronických peněz zákazníky. Zmíní též případy, kdy si zákazník uloží peněžní prostředky na tzv. zákaznickou předplatní kartu, ale nejedná se o elektronické peníze.

Klíčová slova v rodném jazyce

Elektronické peníze, elektronické platební prostředky, elektronické peněžní prostředky, finanční arbitr, platební styk, obchodní podmínky, zpětná výměna.

Abstract

The aim of this paper is to analyze current legal problems with electronic money, their issuance and practical aspects of using electronic money by customers. Case when customer stores the money on so called customer pre-paid card but it does not contain electronic money will be also mentioned.

Key words

Electronic money, electronic payment instruments, electronic money instruments, financial arbitor, payment system, general terms and conditions, redeemability.

1. ÚVOD

Cílem tohoto příspěvku je analýza v současné době velice aktuální a rozvíjející se oblasti elektronických peněz v kontextu aktuálních právních otázek jejich vydávání a praktických aspektů jejich použití zákazníky.

Kromě typických případů využití elektronických peněz v rámci elektronických peněžních prostředků zmíním též obecnější pojem elektronických platebních prostředků, k nimž elektronické peněžní prostředky také patří, ale které v sobě zahrnují i prostředky vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě. V příspěvku bude na praktických příkladech ukázáno, které peněžní hodnoty elektronickými penězi jsou a které již nikoli.

Okrajově též přijdou na řadu témata zákaznických karet a v současnosti opomíjený subjekt instituce elektronických peněz. Vzhledem k rozsáhlosti předmětné oblasti příspěvek nemůže být obecným, budu se však snažit postihnout základní praktické problémy této oblasti.

Veřejnoprávní regulace elektronických peněz i elektronických platebních prostředků obecně patří do nefiskální části finančního práva, konkrétněji ji můžeme řadit do oblasti peněžního trhu, neboť všechny uvedené prostředky pracují s penězi v jejich různých podobách – buď s elektronickými penězi nebo v podobě peněz uchovávaných na účtu.

2. ELEKTRONICKÉ PLATEBNÍ PROSTŘEDKY OBECNĚ

Zákon č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů, zavádí pojem elektronické platební prostředky, které definuje výčtem jako:

1. elektronické peněžní prostředky, nebo
2. prostředky vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě.¹

Oba druhy platebních prostředků mají shodné znaky, kterými jsou:

1. prostředek má elektronickou povahu,
2. prostředek pracuje s peněžní hodnotou, kterou má v sobě uloženu nebo ke které umožňuje přístup,
3. prostředek sám o sobě není peněžní hodnotou, pouze k ní umožňuje přístup,
4. držitel prostředku nemusí být vlastníkem peněžní hodnoty, která je prostředkem zpřístupňována (např. kreditní karta, pomocí které se čerpá úvěr),
5. peněžní hodnota zpřístupňovaná prostředkem má stejně jako prostředek elektronickou povahu, nemá tedy hmotný měnový substrát,
6. peněžní hodnota uložená v prostředku nebo zpřístupňovaná prostředkem představuje pohledávku (za vydavatelem peněžní hodnoty nebo za osobou vedoucí příslušný účet),
7. provedení transakce s prostředkem se projeví buď ihned nebo odloženě.

Tyto platební prostředky nahrazují použití peněžní hodnoty v papírové podobě, tedy peněz v užším slova smyslu.² Pro peněžní hodnotu, která je v nich uložena nebo ke které umožňují přístup, bankovky nebo mince fyzicky neexistují. Peněžní substrát v papírové podobě u těchto prostředků nahrazují záznamy umístěné v evidenci osoby, která tyto prostředky vydává, případně prostředky na účtu, ke kterému je prostředek navázán. Osoba užívající zákonem aprobované elektronické platební prostředky je chráněna způsobem obdobným ochraně peněžního substrátu v papírové podobě, tj. obecně erga omnes jakožto držitel elektronického platebního prostředku i konkrétně v rámci závazkových vztahů, do nichž s použitím elektronických platebních prostředků vstupuje. Vzhledem k užitým technologiím se ovšem tento způsob ochrany zásadním způsobem odlišuje.

3. ELEKTRONICKÉ PENĚŽNÍ PROSTŘEDKY VS. PROSTŘEDKY VZDÁLENÉHO PŘÍSTUPU K PENĚŽNÍ HODNOTĚ

Hlavním rozdílem mezi dvěma výše zmíněnými druhy elektronických platebních prostředků je umístění záznamu o peněžní hodnotě. U elektronických peněžních prostředků je záznam

¹ Viz § 15 odst. 1 zákona č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů.

² K bankovkám a mincím jakožto penězům v užším slova smyslu viz např. Kol. *Peníze v ČR*. In Schlossberger, O., Soldánová, M. *Platební styk*. Praha: Bankovní institut, a.s., 2005. s. 214 an.

o peněžní hodnotě umístěn přímo v tomto prostředku. Tomuto záznamu obvykle odpovídá i další záznam v evidenci vydavatele (pro účely účetní a daňové evidence vydavatele). Lze tedy říci, že elektronický peněžní prostředek je uchovatelem peněžní hodnoty. Na rozdíl od bankovek či mincí, které nemají samy o sobě stanovenou platnost, elektronický peněžní prostředek na sobě obvykle obsahuje údaj, kdy skončí platnost daného prostředku.

Elektronickým peněžním prostředkem jsou v praxi především zákaznické karty autobusových přepravců, ale patří sem též některé společnosti vydávající zákaznické karty pro jiné účely než uhrazování přepravy.

Naproti tomu prostředky vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě v sobě záznam o peněžní hodnotě, ke které přistupují, neobsahují, a peněžní hodnotu držiteli vydávají nebo protiplnění uhrazují na základě ověření dostupnosti dané peněžní hodnoty v evidenci vydavatele prostředku nebo v evidenci jeho smluvního partnera (například v evidenci kartové asociace nebo v evidenci banky provozující terminál).

Peněžní hodnota u tohoto prostředku je uchovávána na běžném účtu, spořicímu účtu, úvěrovém účtu nebo jiném typ účtu, což ovlivňuje právní režim tohoto prostředku. U debetních karet se jedná o běžný účet nebo spořicí účet, který obsahuje peněžní hodnotu obvykle patřící držiteli tohoto prostředku nebo osobě, které umožnil využívání této peněžní hodnoty. Naproti tomu u kreditních karet se jedná o úvěrový účet, z něhož je užitím karty čerpáno, a peněžní hodnota na tomto účtu není vlastnictvím držitele karty, ale vydavatele této karty nebo s ním spolupracujícího subjektu. Držitel kreditní karty tedy čerpá z „cizí peněžní hodnoty“.

Lze též zmínit případy, kdy je peněžní hodnota pomocí prostředku vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě vydávána, aniž dochází k ověření aktuálně dostupných prostředků na vzdálené peněžní hodnotě – tímto případem je např. platba embosovanou platební kartou pomocí tzv. žehličky.³

Rozbor prostředků vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě však není předmětem tohoto příspěvku, neboť, jak bude ukázáno níže, tyto prostředky nepracují s elektronickými penězi, jak jsou definovány českým právem.

4. POJEM ELEKTRONICKÝCH PENĚZ

Elektronické peníze jsou brány jako peněžní hodnota, která:

1. představuje pohledávku za vydavatelem,
2. je uchovávána na elektronickém peněžním prostředku,
3. je vydávána proti přijetí peněžních prostředků v hodnotě ne nižší, než je hodnota vydávaných elektronických peněz,

³ Žehlička je speciálním typem terminálu, u něhož není nutné vzdálené připojení ke zdroji peněžní hodnoty, ale který pouze provede otištění vystouplých znaků (zejména čísla karty, jména držitele karty a konce platnosti karty) na list papíru, který posléze držitel karty vlastnoručně podepíše. Zmíněný dokument vytvořený žehličkou je poté fyzicky předán bance, která na základě něj poskytovateli zboží nebo prodávajícímu uhradí částku, ke které je oprávněn na základě předaného dokumentu.

4. je přijímána jako platební prostředek vydavatelem samotným i jinými osobami než vydavatelem.⁴

Všechny body této definice jsou nutné, aby bylo možné peněžní hodnotu považovat za elektronické peníze.

Jopek dělí elektronické peníze na dva druhy dle jejich umístění:

- „elektronické peníze na fyzicky existujícím samostatném nosiči,
- elektronické peníze uchované v paměti počítače.“⁵

K tomuto dělení doplňuji, že existují i elektronické peníze, které jsou uchovávány na obou místech současně – jsou jak na existujícím samostatném nosiči (např. kartě autobusového přepravce), tak i v paměti počítače. Na obchodních podmínkách vydavatele elektronických peněz závisí, které elektronické peníze jsou elektronickými penězi ve smyslu právním a která uchovávaná hodnota je pouze informativní. Obecně lze říci, že spíše je rozhodující údaj o množství uchovávaný na fyzicky existujícím samostatném nosiči a evidence v paměti počítače slouží pro účely vydavatele elektronických peněz. Pokud by totiž byla rozhodující hodnota uchovávaná v počítači a zároveň by k této peněžní hodnotě existoval vzdálený samostatný nosič, jednalo by se o hraniční případ blížící se prostředkům vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě.

Dále je nutné zdůraznit rozdíl mezi elektronickými penězi samotnými a elektronickými peněžními prostředky, ve kterých jsou tyto elektronické peníze uchovávány. Elektronické peníze samy o sobě nejsou elektronickým peněžním prostředkem, a tedy nejsou ani elektronickým platebním prostředkem.

5. PENĚŽNÍ HODNOTY, KTERÉ NEJSOU ELEKTRONICKÝMI PENĚZI

Peněžní hodnota, která je zpřístupňována pomocí prostředků vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě, však sama o sobě není elektronickými penězi. Tyto peníze nejsou uchovávány na elektronickém peněžním prostředku.⁶ Představují pohledávku za vydavatelem, ale neprobíhá zde proces přijímání peněžních prostředků a odpovídající vydávání elektronických peněz. Prostředky vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě také jsou obvykle přijímány jako platební prostředek širším okruhem osob, nikoli pouze jejich vydavatelem (přijímají je např. všechny banky a jiné osoby provozující terminály působící na území státu vydavatele). Jsou tedy splněny definiční znaky elektronických peněz 1) a 4), nejsou však splněny znaky 2) a 3). Mezi výše uvedené peněžní hodnoty se řadí například peněžní prostředky na běžných, vkladových, termínovaných, úvěrových a jiných účtech u bank, spořitelních a úvěrních družstev i dalších subjektů, které tedy nejsou elektronickými penězi, ale jejich alternativou.

4 Výčet znaků je citací z § 15 odst. 3 zákona č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů.

5 Srovnej Jopek, D. *Veřejnoprávní regulace bezhotovostních plateb v ČR*. Rigorózní práce, Katedra správní vědy, správního práva a finančního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, 2006, s. 120.

6 K tomuto více v kapitolách 2.2.4 Platební karty a 2.2.5 Elektronické peníze v Evropská centrální banka. *Modrá kniha – Platební styk v České republice* [citováno 1. listopadu 2008]. Dostupný z: http://www.cnb.cz/m2export/sites/www.cnb.cz/cs/platebni_styk/modra_kniha/download/modra_kniha_text_2007_srpen.pdf.

Jak vyplývá z posledního bodu definice, elektronickými penězi nejsou ani peněžní prostředky uložené na předplatním účtu, například zákaznické kartě, které jsou přijímány jako platební prostředek pouze jejich vydavatelem dané karty. V takovém případě není splněn znak 4). Tento případ se v praxi týká především zákaznických předplatních karet pro stravování na školských zařízeních a v závodních jídelnách. Tyto karty nejsou elektronickými peněžními prostředky a jejich vydávání nepodléhá povolovacímu řízení u České národní banky jako vydávání elektronických peněz. Pokud by došlo u načrtnuté situace k posunu a peněžní hodnotu na dané předplatní kartě by bylo možné využít u restaurací několika různých subjektů (např. u dvaceti různých restaurací v Brně, které provozuje různý provozovatel), jednalo by se za splnění ostatních definičních znaků o elektronické peníze.

Elektronickými penězi také nejsou kredity, které jsou přičítány k zákaznickému účtu bez přijetí protihodnoty peněžních prostředků vydavatelem těchto kreditů, kdy není splněn znak 3). Na tento případ tedy nedopadá regulace elektronických peněz.

6. SUBJEKTY DOTČENÉ PŘI POUŽITÍ ELEKTRONICKÝCH PENĚZ

1. vydavatel elektronických peněz – fyzická nebo právnická osoba, jejichž seznam pro Českou republiku zveřejňuje Česká národní banka. Může se jednat pouze o osoby taxativně uvedené v zákoně, jiné osoby nejsou oprávněny elektronické peníze vydávat. Konkrétně jde o:⁷
 - a. banky a pobočky zahraničních bank, zahraniční banky v rámci jednotné licence,
 - b. spořitelní a úvěrní družstva pro své členy,
 - c. instituce elektronických peněz a obdobné instituce ze zahraničí, které vydávají elektronické peníze na základě licence vydané Českou národní bankou – subjekt, jehož hlavní činností je právě vydávání elektronických peněz, v ČR zatím žádná instituce elektronických peněz neexistuje,
 - d. Česká národní banka,
 - e. jiné osoby na základě povolení vydaného Českou národní bankou.
2. držitel elektronických peněz – může jím být jakákoli osoba, nejsou na ni zákonem kladeny žádné speciální požadavky, je ve smluvním vztahu s vydavatelem, který se řídí obchodními podmínkami, které je vydavatel povinen zveřejnit.
3. poskytovatel služeb nebo prodávající – fyzická nebo právnická osoba, obvykle podnikatel, které jsou elektronickými penězi uhrazovány zboží nebo služby. Z pojmu elektronických peněz vyplývá, že tato osoba nemusí být shodná s osobou vydavatele; pokud by elektronické peníze nebyly uznatelné jako prostředek úhrady třetí osobou, nejednalo se by se o elektronické peníze.
4. zprostředkovatel – fyzická nebo právnická osoba, které budoucí držitel předá peněžní prostředky, za něž mají být vydány elektronické peníze, a která budoucímu držiteli zprostředkuje vydání elektronických peněz. Osoba zprostředkovatele není zákonem

⁷ Srovnej § 18a zákona č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů.

explicitně upravena, ale na druhou stranu není zakázána. Např. spotřebitel u společnosti A nakoupí elektronické peníze vydané společností B, které mu budou připsány na elektronický peněžní prostředek vydaný společností B. Společnost A tedy není vydavatelem, ale do procesu vydávání je zapojena.

7. VYDÁVÁNÍ, SPOTŘEBA A ZPĚTNÁ VÝMĚNA ELEKTRONICKÝCH PENĚŽ

Všechny způsoby užití elektronických peněz musí být konkretizovány v obchodních podmínkách vydavatele elektronických peněžních prostředků. Tyto obchodní podmínky jsou vytvářeny na základě vzorových obchodních podmínek vydávaných ze zákona Českou národní bankou. Pokud obchodní podmínky vydavatele neodpovídají vzorovým obchodním podmínkám, vydavatel je povinen v úvodu svých obchodních podmínek odchylky uvést.⁸

Proces vydávání elektronických peněz je dvoustranným závazkovým právním vztahem mezi vydavatelem elektronických peněz a jejich budoucím držitelem, kterému budou elektronické peníze vydány. V základním případě držitel předává vydavateli peníze v hotovosti nebo bezhotovostně probíhá převod z účtu držitele na účet vydavatele a zároveň dojde k vydání odpovídajícího množství elektronických peněz a jejich připsání do elektronického peněžního prostředku držitele (na kartu). Speciálním případem vydávání elektronických peněz je připsání elektronických peněz na elektronický peněžní prostředek bez protiplnění ze strany držitele – může se jednat např. o smluvní odměnu za spotřebování jistého objemu elektronických peněz, o navrácení již uhrazených elektronických peněz při nedodržení smluvních podmínek (např. když je vinou poskytovatele služeb nebo prodávajícího dodáno nikoli řádně a na základě smlouvy dojde k náhradě části předchozí úhrady).

Druhým možným způsobem užití elektronických peněz je jejich spotřeba, tj. uhrazení zboží či služeb pomocí elektronických peněz. Při spotřebě dojde ke snížení množství elektronických peněz uchovávaných na elektronickém peněžním prostředku a vydavatel elektronických peněz předmětnou částku převede ve prospěch poskytovatele služeb nebo osoby prodávající zboží, v jehož prospěch je úhrada prováděna (poskytovatelem nebo prodávajícím může být i sám vydavatel).

Poslední variantou užití elektronických peněz je zpětná výměna elektronických peněz.⁹ V době platnosti elektronických peněz je vydavatel povinen uskutečnit zpětnou výměnu za bankovky nebo mince ve výši nominální hodnoty elektronických peněz nebo je povinen provést převod nominální hodnoty elektronických peněz na účet. Za zpětnou výměnu je oprávněn si účtovat pouze náklady nezbytné k provedení zpětné výměny, tyto náklady však nesmí být cenou služby. Pro zpětnou výměnu lze stanovit minimální částku, která může být vyměněna, ta však nesmí přesáhnout 10 EUR nebo ekvivalent této částky v Kč. Zpětná výměna elektronických peněz představuje jeden z prostředků zajištění důvěryhodnosti elektronické emise peněz.¹⁰

8 Viz §§ 16 a 17 zákona č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů.

9 Anglicky *redeemability*. Srovnej § 20 zákona č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů.

10 Viz Důvodová zpráva k zákonu č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku).

8. ŘEŠENÍ SPORŮ VE VĚCI ELEKTRONICKÝCH PENĚŽ

Spory ve věci elektronických peněz a obecněji elektronických platebních prostředků mohou být rozhodovány buď před soudem v občanském soudním řízení nebo před finančním arbitrem ve správním řízení.

Na webu finančního arbitra lze dohledat též seznam institucí vydávajících elektronické platební prostředky, tedy institucí, jejichž postup může finanční arbitr v individuálním případě posuzovat.¹¹ Mezi tyto instituce ovšem patří kromě vydavatelů elektronických peněz i vydavatelé prostředků vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě, které neobsahují elektronické peníze. Finanční arbitr dále ještě rozhoduje v oblasti převodů peněžních prostředků.

Finanční arbitr zveřejňuje své nálezy na svém webu www.finarbitr.cz. Dle údajů dostupných z let 2003 – 2007 lze dovodit, že finanční arbitr rozhodoval především v oblasti prostředků vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě a v oblasti převodů peněžních prostředků, dle dostupných výročních zpráv neexistuje zatím rozhodovací praxe finančního arbitra v oblasti elektronických peněz samotných.¹²

9. ZÁVĚR

V tomto příspěvku bylo stručně pojednáno o aktuálních otázkách v oblasti elektronických peněz, jejich vydávání, spotřeby a zpětného odběru i elektronických platebních prostředků obecně. Elektronické platební prostředky dělíme na elektronické peněžní prostředky, které v sobě elektronické peníze uchovávají, a prostředky vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě, které s elektronickými penězi naopak nepracují, protože přistupují k penězům uchovávaným na určitém účtu. K elektronickým penězům v praxi se také vážou způsoby jejich užití, tedy především vydávání, spotřeba a zpětná výměna.

Byly zmíněny také případy peněžních hodnot, které nejsou elektronickými penězi, zejména peněžní hodnota uchovávaná na zákaznické kartě, kterou lze využít pouze u vydavatele této hodnoty (tato hodnota nesplňuje jeden z definičních znaků elektronických peněz, kterým je právě přijímání jinými osobami než vydavatelem této hodnoty). Další diskutovanou otázkou byla absence rozhodovací praxe finančního arbitra v oblasti elektronických peněz – finanční arbitr dle svých výročních zpráv rozhodoval především v oblasti vzdáleného přístupu k peněžní hodnotě a převodů peněžních prostředků, ale nikoli v oblasti elektronických peněz samotných.

Při daném rozsahu příspěvku dle mého názoru nelze postihnout všechny související aspekty, věřím však, že příspěvek poskytne základní přehled o této oblasti. Bylo by možné na tuto analýzu dále navázat v oblasti institucí elektronických peněz, jimž vzhledem k neexistenci tohoto subjektu v ČR zatím nebylo věnováno při výzkumu v oboru finančního práva příliš pozornosti.

11 Srovnej Finanční arbitr České republiky. *Instituce - Seznam institucí / Finanční arbitr České republiky* [citováno 1. listopadu 2008]. Dostupný z: <http://www.finarbitr.cz/cs/instituce-seznam-instituci.html>.

12 Viz Finanční arbitr České republiky. *Výroční zprávy / Finanční arbitr České republiky* [citováno 1. listopadu 2008]. Dostupný z: <http://www.finarbitr.cz/cs/vyrocnizpravy.html>.

Literatura:

- Důvodová zpráva k zákonu č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku).
- Evropská centrální banka. Modrá kniha – Platební styk v České republice [citováno 1. listopadu 2008]. Dostupný z: http://www.cnb.cz/m2export/sites/www.cnb.cz/cs/platebni_styk/modra_kniha/download/modra_kniha_text_2007_srpen.pdf.
- Finanční arbitr České republiky. Instituce - Seznam institucí | Finanční arbitr České republiky [citováno 1. listopadu 2008]. Dostupný z: <http://www.finarbitr.cz/cs/instituce-seznam-instituci.html>.
- Finanční arbitr České republiky. Výroční zprávy | Finanční arbitr České republiky [citováno 1. listopadu 2008]. Dostupný z: <http://www.finarbitr.cz/cs/vyrocní-zpravy.html>.
- Jopek, D. Veřejnoprávní regulace bezhotovostních plateb v ČR. Rigorózní práce, Katedra správní vědy, správního práva a finančního práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, 2006.
- Schlossberger, O., Soldánová, M. Platební styk. Praha: Bankovní institut, a.s., 2005. 368 s.
- Zákon č. 124/2002 Sb., o převodech peněžních prostředků, elektronických platebních prostředcích a platebních systémech (zákon o platebním styku), ve znění pozdějších předpisů.

Kontaktní údaje na autora – email:

libor.kyncl@gmail.com